

Mirjam Remie

De wereld in je broekzak

over de invloed van de mobiele sociale netwerkanvlicaties Twitter, Facebook,
Blackberry Mesenger en WhatsApp op persoonlijk en sociaal leven

De wereld in je broekzak

over de invloed van de mobiele sociale netwerkanvlicaties Twitter, Facebook, Blackberry Messenger en WhatsApp op persoonlijk en social leven

Mirjam Remie

3266257

Eindwerkstuk

Sociale en technologische netwerken

Marianne van den Boomen

Inhoud

Smartphones en intimiteit	5
De sociale netwerkkapplicaties	8
De smartphone als extensie van het lichaam	9
Hier en daar	11
Het tekst-tijdperk	14
Verslaafd aan virtueel contact	16
Blackberry – Crackberry	18
Bijlage	20
Bibliografie	27

Smartphones en intimiteit

Sinds een jaar heb ik een Blackberry smartphone. Dit heeft mijn leven ingrijpend veranderd, en als ik naar anderen om mij heen kijk, kan ik dat beeld alleen maar bevestigen. Op straat heeft bijna iedereen een telefoon in de hand. In de trein zit er zelden nog iemand de krant te lezen.

Het altijd in contact staan met internet – 24 uur per dag en overal – verandert de manier van omgaan met anderen radicaal. Alles kan op ieder moment gedeeld worden; de wereld zit in je broekzak.

Om een voorbeeld te noemen die dat illustreert: toen mijn vriend ook een Blackberry kreeg, hadden we de eerste week nogal wat strubbelingen en misverstanden. Onze manier van communiceren veranderde, en daarmee de relatie. Een sms bericht begint met een aanhef, dan volgt de tekst en ten slotte de afsluiting: *Hoi lieverd, hoe was je dag vandaag? Zie ik je vanavond? X*. Chatten, op Blackberry's 'pingen' genoemd, is kortaf, onmiddellijk, zonder begin en zonder einde. Alleen: *ik kom er nu aan*, of: *ga jij langs de supermarkt*.

Het radicale verschil tussen smartphones en 'klassieke' mobiele telefoons zit in de toegang tot internet, en dan vooral in de toegang tot sociale netwerken. In de top 25 van populairste applicaties voor de Blackberry zijn Blackberry Messenger, WhatsApp, Twitter en Facebook steevast als hoogst genoteerd, van alle sociale applicaties die erin staan.¹ Met sociale applicaties bedoel ik mobiele telefoon applicaties die als hoofddoel hebben het contact met anderen.

Dat continu in verbinding zijn heeft zijn weerslag op ons persoonlijke leven, op onze onderlinge relaties en intimiteit. In een wereld waarin smartphones een steeds grotere plaats innemen, is het belangrijk inzicht te hebben in die weerslag. In de collegezaal, op straat en in de bus, zijn veel mensen met hun telefoon bezig. Bezig zijn met je telefoon, betekent in ieder geval dat je niet bezig bent met iets anders. Niet aan het opletten, geen praatje aan het maken. Niet gericht op je omgeving, maar op je telefoon. Hoe moeten we het woord 'sociaal' interpreteren bij sociale netwerken? Wat betekent het dat we minder bellen en meer 'texten' dan ooit (de Vries 2008: 167-8; Turkle 2011: 187-210)? Welke veranderingen brengen de mobiele applicaties voor smartphones Twitter, Facebook, WhatsApp Messenger en Blackberry Messenger teweeg in ons sociale en persoonlijke leven?

Interessant is het boek *Alone Together: Why We Expect More From Technology and Less From Each Other* van Sherry Turkle (2011), waarin zij schrijft over hoe moderne technologieën ons eenzamer maken en ervoor zorgen dat we verder van elkaar af komen te staan. Haar

¹ Blackberry App World, te zien op <http://appworld.blackberry.com/webstore/?lang=en>, regelmatig bezocht van 6 mei 2010 tot 22 mei 2011.

boek verbindt een deel over het gebruik van de inzet van robots met een deel over ons smartphone gebruik in een conclusie waarin wordt gepleit voor een andere inzet van technologie, die menselijkheid benadrukt. Turkle pleit voor een herwaardering van het hier en nu, de realiteit, 'echte' contacten en onverdeelde aandacht. Ze beschrijft hoe mobiele telefoons van ons verlangen dat we multitasken wat uiteindelijk leidt tot veel meer communicatie, maar met minder contact, hoe we elkaar niet meer durven te bellen maar wel bestoken met honderden tekstberichtjes per dag. Vijftien jaar lang heeft zij mensen geïnterviewd over hun mediagebruik. In *Alone Together* schetst Turkle een beeld van veranderingen in ons sociale leven dat resulteert in een keiharde conclusie: we zijn eenzamer dan nooit tevoren.

Ook dit onderzoek richt zich op veranderingen. Veranderingen die zichtbaar zijn, maar zo vanzelf gaan, dat men ze als natuurlijk beschouwt en ze daarom vaak onzichtbaar blijven. Het zal geen onderzoek zijn die de lastig benoembare begrippen intimiteit, vriendschap en persoonlijkheid wil beschrijven of verklaren, maar een onderzoek naar wat sociale netwerk applicaties met die begrippen doen. De vraag zal zijn: wat doen mensen anders? Om welke veranderingen gaat het?

Onbewuste handelingen: performances

Ervin Goffman ontwikkelde zijn *ethnomethodology* of '*serious ethnography*', welke hij beschrijft in *The Presentation of Self in Everyday Life* (1959). Goffman introduceerde de dramaturgie (uit de theaterwetenschappen) in de sociologie, waarmee hij een methode ontwikkelde waarmee het gedrag van individuen via dramaturgische begrippen kan worden bestudeerd. Het 'zelf' wordt hierbij gezien als afhankelijk van de scène die er gaande is: publiek, tijd en ruimte.

Goffman richt zich op het gedrag van individuen, op de intieme vorm van communicatie. Zijn *microsociologie* ontwikkelde termen om handelingen te benoemen, om te kunnen beschrijven wat mensen doen. Handelingen zijn in de dramaturgie performances, en worden ingezet om andere deelnemers op een of andere manier te beïnvloeden, die op hun beurt het *publiek* vormen. Performances kunnen front stage of back stage plaats vinden, bij de laatste is het publiek afwezig (32-40). In mijn onderzoek zijn beide van belang, al speelt het publiek wel een andere rol dan in termen van Goffman. Bij Goffman krijgt het publiek een meer actieve invulling - performers passen hun gedrag aan op het publiek, hun doel is het publiek te beïnvloeden (26-7). In een handeling met je telefoon is niet noodzakelijkerwijs publiek aanwezig. Als je 's nachts je telefoon bij je hoofdkussen legt hoeft daar niemand bij te zijn. Dat soort handelingen zijn dus back stage gaande. Maar zelfs bij performances waar wel publiek bij is, bijvoorbeeld pingen in een treincoupé, is de

performer zich er niet altijd van bewust. Met smartphones kun je het publiek ook uitsluiten, terwijl het wel aanwezig is.

Individuele mensen geven *sign-activity* in de vorm van *expressions*. Goffman maakt onderscheid in 'the expressions that he gives, and the expressions that he gives off.' (1959: 14). Ik focus me op de laatste: de meer theatrale, contextuele en onopzettelijke handelingen, waarvan men denkt dat ze onzichtbaar zijn.

Die performances, de expressions die niet altijd bewust worden afgegeven, vormen de belangrijkste materie van dit onderzoek en zijn voortgekomen uit zelfobservatie, vergelijkbaar met self-play in game onderzoek. Door mijn studie nieuwe media en digitale cultuur ben ik van nature geïnteresseerd in technieken en vooral in de sociaal-psychologische kant. Sinds ik een mobiele telefoon met internetaansluiting heb, denk ik na over de waarde hiervan maar vooral ook de schaduwzijde. Ruim een jaar lang heb ik om mij heen gekeken en veranderingen geregistreerd bij mezelf en bij anderen.

Deze veranderingen bespreek in vier hoofdstukken. In het hoofdstuk *De smartphone als extensie van het lichaam* ga ik in op lichamelijkeheid. Vervolgens bespreek ik in *Hier en daar* de versplintering die ontstaat door de smartphone. Daarna zal ik in *Het tekst-tijdperk* ingaan op het tekstuele aspect van sociale netwerkapplicaties. In *Verlaafd aan virtueel contact* bespreek ik de fixatie op onze telefoons. Ten slotte ga ik in op het getransformeerde zelfbegrip in het hoofdstuk *Blackberry – Crackberry*. Maar allereerst zal ik korte uitleg geven over Blackberry Messenger, WhatsApp, Facebook en Twitter. Een uitgebreide beschrijving is te vinden in de bijlage.

De komst van het internet werd gezien als revolutionair, maar die oneindige toegang tot alle mogelijkheden van het web was nog altijd gelimiteerd aan onze bureaus, onze kamers, onze huizen (Levinson 2004: 8). Nu we smartphones hebben, hebben we het internet altijd bij ons. In onze zak of in onze hand, in ons bed en op de wc; het internet is dichterbij dan onze intiemste vrienden mogen komen. Wat betekent dat voor hoe we met hen omgaan?

De sociale netwerkanapplicaties

Hieronder geef ik een beschrijving van de technische eigenschappen van Blackberry Messenger, WhatsApp, Facebook en Twitter die terugkomen in het onderzoek. Verdere informatie staat in de bijlage.

Blackberry Messenger

Blackberry Messenger (BBM) is een instant chatservice, standaard geïnstalleerd op Blackberry telefoons. Het chatten via BBM wordt 'pingen' genoemd. Om met een andere Blackberry-gebruiker te kunnen pinggen moet deze handmatig worden toegevoegd aan de hand van een code. Bij een afgeleverd berichtje komt een *D* te staan (*delivered*), als het berichtje gelezen is door de ontvanger een *R* (*read*).

WhatsApp Messenger

WhatsApp is een cross-platform chatservice, geschikt voor iPhone, Blackberry, Android en Nokia. Ook hierbij is te zien of het bericht is aangekomen of gelezen. Het verschil met BBM, is dat de contacten uit de telefoonlijst standaard in WhatsApp worden geïmporteerd. Als een gebruiker het telefoonnummer van iemand in zijn telefoon heeft opgeslagen en diegene heeft ook WhatsApp, kan hij daar dus automatisch mee chatten.

Facebook

De Facebook-app is per toestel verschillend, maar de belangrijkste functies komen overeen: foto's en video's delen, berichten sturen, statusupdates volgen en de eigen status bijwerken. Behalve persoonlijke berichten, is alles op Facebook openbaar, tenzij anders ingesteld. Via de Facebook-app heeft de gebruiker met één druk op de knop toegang tot de belangrijkste functies van Facebook.

Twitter

Voor Twitter zijn er verschillende platformen, maar ze komen in belangrijkste functies overeen: met een druk op de knop is er toegang tot de laatste tweets van de volgljst en kan er zelf een tweet worden verzonden.

De smartphone als extensie van het lichaam

“Whereas the corded telephone has often been compared to an umbilical cord, the most appropriate image for the mobile phone might be a child’s teddy-bear, seen almost as a part of the body, intended to reassure and compensate for all emotional wants.”

de Gournay 2002: 201

Mobiele telefoons zijn meestal slechts een paar meter van ons vandaan. Ze zijn op een bepaalde manier verbonden met ons lichaam; ze zijn als een deel van ons, waarvan we vinden dat het in onze zak hoort, of in onze hand. In ieder geval niet ver bij het lichaam vandaan. Zodra de telefoon even kwijt is, ervaren we een gevoel van paniek, dat alleen beschreven kan worden in termen van naaktheid en incompleetheid (Turkle 2011: 248). Zonder telefoon, voelen we ons *geamputeerd* (de Vries 2008: 165). Het continu in-verbinding-zijn is bij ons gaan horen, we *zijn* wireless (Shaviro 2003; MacKenzie 2010). Onderdeel van een netwerk, is de mobiele telefoon het lichaamsdeel geworden wat ons daar toegang tot verschaft. De smartphone is het symbool voor emotionele en fysieke veiligheid (Turkle 2011: 247).

Volgens Marshall McLuhan zijn alle media extensies van het menselijk lichaam (1964). Ze willen het menselijk kunnen op een bepaalde manier vergroten, en een handelen bewerkstelligen dat zonder die uitbreiding niet mogelijk was geweest. De smartphone neemt de extensie van McLuhan heel letterlijk; anders dan bij media die statisch en permanent op een plek zijn, nemen we smartphones altijd mee. Waar wij gaan, zijn onze telefoons.

Hoewel het woord ‘extensie’ veelal een positieve connotatie heeft, gaat die uitbreiding niet zonder moeite. In de interviews die Turkle afnam (2011), zeiden veel mensen dingen als: “af en toe heb ik tijd voor mezelf nodig”, of “ik wil tijd om na te denken.” Kennelijk is er behoefte aan een moment zonder telefoon, waarop er tijd is voor het zelf zonder in contact te staan met het netwerk. Een ‘ik’ die tijd voor zichzelf nodig heeft, staat los van technologie. Daarvoor is het vereist dat de telefoon is uitgeschakeld. Dat blijkt echter erg lastig, nu smartphones zijn verweven met onze lichamen en onze geest (Turkle 2011: 167). Als onderdeel van een netwerk, voelt het uitschakelen van de telefoon alsof we ons verbergen (203).

De consequentie daarvan is dat we nauwelijks meer ‘downtime’ hebben: een moment van stilte, van eenzaamheid, waarin we niemand om ons heen hebben die ons liefheeft of op een andere manier met ons verbonden is. In die ‘downtime’ is er tijd om na te denken over waarden en identiteit, tijd om emoties te uiten en te reflecteren op het zelf. In die tijd van stilte, kunnen we het zelf ontdekken, los van de verbinding met anderen. Tegenwoordig zijn

we nooit meer alleen, maar altijd verbonden. Als schakel in een netwerk is dat de prijs die we betalen: het zelf ten koste van collectiviteit. Zelfreflectie vindt plaats in de aanwezigheid van onze smartphones; het zelf positioneert zich in een netwerk, afhankelijk van contact, door permanente connectie. Het recht op geheimen en afzondering is niet vanzelfsprekend meer. Zoals Levinson schrijft: “*What if freedom of non expression has become a struggle?*” (Levinson 2004; Turkle 2011). In dat tijdperk zijn we aangekomen.

Body language

Dat smartphones extensies zijn van ons lichaam, blijkt ook uit de taal waarin we over ze spreken. Ze worden bijvoorbeeld *hand phones* genoemd, wijzende op het feit dat de verbinding altijd gaande is en gedragen wordt door het lichaam (de Vries 2008: 165). Maar ook ons lichamelijke doen en laten verandert door telefoons: lichaam, vingers, duimen, handen en ogen maken nieuwe, andere bewegingen. Vooral jongeren, die veel ‘texten’ en waarbij de telefoon een zeer belangrijke plaats inneemt in het dagelijks leven (Ling & Yttri 2002; Kaseniemi & Rautianen 2002 ; Turkle 2011), hebben behendige, lenige vingers die moeiteloos over het toetsenbord glijden. Vaak typen ze zonder te kijken en bewegen ze hun duimen mininmaal; het beheersen van de interface is een tweede natuur geworden. Het zijn *texpets* (Frost 2006).

Smartphones zijn niet voor niets *mobiele* telefoons. Ze bewegen met ons en zijn niet in stilstand zoals bijvoorbeeld de computer dat wel was. Omgaan met media heeft altijd een immobiliteit van het lichaam geëist: om een schilderij te kunnen bezichtigen of een foto te kunnen maken, moesten we in stilstand zijn. Manovich (2001) noemt dat *imprisonment*. Met mobiele telefonie is die immobiliteit ten opzichte van het lichaam opgeheven. De imprisonment van het lichaam duurt echter nog steeds voort – ook al zijn smartphones lichamelijke extensies, de ervaring van ultieme verbinding is nog altijd afhankelijk van onze telefoons (87-113). We hebben ze bij ons, maar zijn er niet van bevrijd: zonder schermen kunnen we niet als we in permanente connectie willen zijn.

De imprisonment blijkt ook uit ervaringen van mensen: “My cell phone feels like a prison”, is een veelgehoorde klacht als ze worden gevraagd naar gevoelens over hun smartphone (Gergen 2002 : 238). Soms zouden ze best ‘vrij’ willen van hun telefoon, maar als lichamelijke extensie gaat dat moeilijk. In verbinding zijn is de norm geworden. Smartphones zijn lichamelijk in die zin dat ze ons menselijk kunnen vergroten en dat we ze altijd bij ons hebben, maar door die status van lichamelijkheid kunnen we ook moeilijk zonder. Daarin schuilt de paradox: we willen permanent contact, maar hebben ook de behoefte aan tijd voor onszelf. We willen altijd en overal bereikbaar zijn, maar voelen ons niet meer vrij het niet te zijn. Ze zijn een uitbreiding van het menselijk lichaam, maar kunnen voelen als een inperking van onze vrijheid.

Hier en daar

“Tethered to the network through mobile devices, we approach a new state of self, itself. For a start, it presumes certain entitlements: It can absent itself from its physical surround – including people in it. It can experience the physical and virtual in near simultaneity. And it is able to make more time by multitasking, our twenty-first-century alchemy.”

Turkle 2011: 155

Toen in de jaren '90 de mobiele telefoon op steeds grotere schaal werd gebruikt, kregen we te maken met een nieuw soort cultuur. In de mobiele cultuur liepen mensen met telefoons aan hun oor, en dat leverde nieuwe situaties op waar we niet altijd even blij mee waren: luid bellende mensen in openbare ruimtes brachten grote ergernissen met zich mee. Gergen (2002: 238), Plant (2006) en Levinson (2004) bogen zich over de oorzaak daarvan en kwamen tot de conclusie, dat mensen zich buitengesloten voelden. Een telefoongesprek is een gesprek tussen degene in de fysieke omgeving en de ander, waarvan het deel van de ander niet kan worden gehoord. Een telefoongesprek zorgt ervoor dat de omgeving wordt afgesloten van de beller, die de voorkeur geeft aan het virtuele gesprek in plaats van aan face-to-face contact. Het constitueert een 'binnen-ruimte' tussen degene die bellen en een 'buiten-ruimte' tussen de beller en de personen erom heen, die worden uitgesloten van participatie.

Die binnen-wereld en buiten-wereld zijn intact gebleven nu mobiele telefoons computertjes zijn geworden met toegang tot sociale netwerken, met het verschil dat de *aandacht* die in het telefoongesprek nog onverdeeld was, nu kan worden opgesplitst. Een telefoongesprek eist de volledige aandacht van de beller, waardoor de omgeving in zijn geheel wordt buitengesloten. In het tekst-tijdperk is onverdeelde aandacht echter niet meer noodzakelijk. Tekstberichtjes versturen staat multitasken toe, nu Facebook, Twitter, BBM en WhatsApp allemaal tegelijk op smartphones zitten en dus allemaal tegelijk *gaande* zijn. Communiceren zonder stem zorgt ervoor dat de gebruiker op meerdere plaatsen tegelijk kan zijn (Levinson 2004: 113). We zijn niet in de binnen-wereld óf in de buiten-wereld, we zijn in allebei.

Kenneth Gergen (2002) omschrijft de hybride relatie tussen virtueel en reëel als een toestand, namelijk *absent presence*, waarin iemand fysiek aanwezig is maar is geabsorbeerd door een technologisch gemedieerde wereld van ergens anders. Deze toestand situeert zichzelf in de wereld van *full presence*: het hier en nu, de onmiddellijkheid, het concrete en face-to-facerelaties (227). Altijd in verbinding zijn, heeft de *full presence* virtueel uitgeroeid tot een dominante *absence* (Gergen 2002: 231). Ook door het lezen van een boek kunnen we in een toestand van *absent presence* verkeren, maar een boek is makkelijker weg te leggen

dan een lopende conversatie (Levinson 2004: 114). Daar we onze smartphones altijd bij ons hebben, en Twitter, Facebook en onze pinggesprekken altijd bij ons zijn, hebben we altijd meerdere lopende conversaties. We zijn zelden met onze aandacht helemaal in het hier en nu, er is altijd die telefoon, die misschien niet afgaat maar wel de mogelijkheid heeft tot afgaan, en waar statusupdates en tweets in een rap tempo worden vernieuwd. Sociale netwerken zijn een grote, altijd maar lopende conversatie.

Daardoor komen andere omgangsvormen tot stand. Waren smsberichten een stuk interactiever dan memo's, met een gemiddelde reactiesnelheid van 15-30 minuten (Kaseniemi & Rautiainen 2002 : 186), met pingen is de idee van interactie en virtueel geklets nog verder toegenomen. Zoals ik zei, is de 'traditionele' vorm van een SMS (aanhef – tekst – afsluiting) bij pingen weggevallen. Met een vraag-antwoord dialoog wordt de conversatie in stand gehouden. Om dat te illustreren, hieronder een deel van een pingesprek uitgewerkt tussen mij en mijn vriend op zondag 8 mei 2011 (in werkelijkheid was het gesprek langer, maar om een beeld te krijgen van het 'geklets' via ping was het niet noodzakelijk het helemaal uit te typen). De schuine tekst is van mijn vriend afkomstig.

Gewonnen!! 12:03

3-1 :D 12:03

Lekker bezigg gescoord? 12:47

Nee 12:48

Ben je al terug?14:00

Zit op de fiets nu 14:01

Nog een half uur fietsen haha 14:02

Pfff net thuis 14: 36

Wat een tocht 14:36

Eindelijk even douchen! 14:36

Chill 15:01

Kom je slapen? 20:34

Nee kan niet... bezig met onderzoeksvorstel 20:34

Moet morgen af zijn 20:34

Ben zo moooeee ☹☹ 21:05

Okok 21:09

Waar doe je over dan 21:09

Ja haha je kan trots zijn ik doe het over hoe we veranderen door pingen enzo 21:14

Dacht ik doe iets met mijn tel verslaving ;) 21:14

Heel goed!!! Een beetje zelfkennis 21:28

Al klaar? 23:20

Bijna... nog literatuur 23:20

Okok 23:37

Nou succes 23:41

Ik ga slapen 23:41

Slaap lekker!!!!!!!xxxx 23:43

Thanks 23:43

Xje 23:43

Zoals staat aangegeven, duurde dit gesprek de hele dag. Tegelijkertijd heb ik veel gedaan: het huis schoongemaakt, gefietst, gedoucht, gestudeerd. Daarnaast had ik met nog drie andere mensen een pinggesprek via BBM en met vier mensen een gesprek via WhatsApp, ik heb regelmatig Facebook en Twitter gecheckt, en gereageerd op statussen, foto's en tweets van mensen.

Onverdeelde aandacht hoort bij 'ouderwetse' telefoongesprekken, bij moderne mobiele sociale netwerkkapplicaties hoort multitasken. Zelfs in onze slaap: de keren dat ik 's nachts wakker word grijp ik onmiddellijk naar mijn telefoon, om te kijken hoe laat het is en of ik nog berichten heb. Een rondvraag leerde dat iedereen in mijn omgeving hetzelfde *grijpeffect* vertoont. Er gaat geen bewuste keuze aan vooraf, het is een automatisme, een gevolg van absent presence.

We zijn altijd gefragmenteerd, versnipperd tussen het hier en nu en de sociale netwerken op onze telefoon. Het zelfbegrip wat daar uit voortkomt is er een van multitasken, een die beide omgevingen tegelijk kan ervaren, zowel in de binnen-wereld als in de buiten-wereld verkeert. Het zelf staat in continue verbinding – zowel met de fysieke omgeving als met de virtuele contacten (Turkle 2011). Maar fysieke, face-to-face contacten verliezen aan onverdeelde aandacht, nu die aandacht gesplitst moet worden. Niet zelden liggen in een restaurant de telefoons op tafel en niet zelden lezen we onze berichten terwijl we met een ander in gesprek zijn; omdat we niet alleen hier zijn, maar ook daar, op Facebook, op Twitter en in onze pinggesprekken. Het zelf is altijd opgedeeld in meerdere lopende conversaties tegelijk.

Het tekst-tijdperk

“In text, messaging, and e-mail, you hide as much as you show. You can present yourself as you wish to be ‘seen’. And you can ‘process’ people as quickly as you want to. Listening can only slow you down.”

Turkle 2011: 207

Sociale netwerkkapplicaties zijn tekstueel. Niet de stem wordt gebruikt om te communiceren, maar getypte woorden. Daarin zit een zekere onmiddellijkheid: omdat we onze smartphone altijd bij ons hebben, en tekstberichten multitasken toestaan, kan alles meteen het net op. Sociale netwerkkapplicaties richten zich op die onmiddellijkheid. WhatsApp en BBM tonen wanneer het bericht gelezen is, en stimuleren zo dat er direct wordt gereageerd. Facebook en Twitter vragen aan de gebruiker: what’s happening? Met minimale handelingen kunnen foto’s, statuses en berichten worden gedeeld. In het design zit het oordeel: we moeten in contact blijven. Verbinding is goed.

Dus, sociale netwerkkapplicaties stimuleren onmiddellijkheid, maar deze is nooit volledig. Er is altijd tijd om te kiezen met welke woorden wordt gereageerd en er is bovendien een delete knop. Bij het typen van een reactie heeft de gebruiker de tijd om het te overdenken, al is het maar een paar seconden, en om de zin weg te halen en te vervangen. In een telefoongesprek, waarbij met de stem wordt gecommuniceerd, zijn deze mogelijkheden er niet. Communicatie via sociale netwerkkapplicaties is daarmee altijd *gesimplificeerd*. We kunnen slechts communiceren in de mogelijkheden van de techniek van het medium (Schäfer 2010). Die mogelijkheden zijn bij sociale netwerkkapplicaties altijd tekstueel. Sociale netwerken zijn lopende conversaties, virtueel geklets, maar dan een versimpeling van een face-to-face gesprek. Intonatie en gezichtsuitdrukkingen ontbreken. Smiley’s zijn een poging het gemis van lichaamstaal op te vullen.

Daarmee gepaard gaat de ontwikkeling dat er steeds minder wordt gebeld. In vergelijking met communicatie via sociale netwerkkapplicaties, wordt bellen als confronterend ervaren, als ‘moeilijk’; het telefoongesprek vereist volledige aandacht en is heel direct (Turkle 2011; de Vries 2008; Ling & Yttri 2002). Er is geen tijd na te denken over een reactie, want er moet meteen worden gereageerd met de stem. Het gesprek moet op continu op gang worden gehouden; het moet ‘lopen’. Het vraagt meer sociale vaardigheden. Er kunnen ongemakkelijke situaties ontstaan, die bij gesimplificeerde media kunnen worden ontweken. Het moment van ophangen wordt bijvoorbeeld als ‘heel ongemakkelijk’ ervaren. Het internet is altijd aan, er is geen reden een gesprek af te sluiten. Het zelf bevindt zich in permanente connectie, in een lopende conversatie, zonder begin en zonder eind.

Gesprekken zijn gaande, worden niet afgerond. Met als gevolg dat we de hele dag communiceren, maar steeds minder echt contact hebben (Turkle 2011).

Het design van sociale netwerken vertelt ons nog meer dingen – het is cruciaal in de analyse van wat deze netwerken van ons verlangen, wat ze betekenen voor ons (Schäfer 2010: 14; Nafys & Tracey 2002). Er heerst een bepaalde cultuur op de netwerken, een cultuur waarin persoonlijke informatie wordt gedeeld. Jensen (2011) noemt dit intiem kapitaal: de informatie over een persoon die normaliter alleen vrienden weten, maken we massaal over onszelf openbaar. Meestal hebben we honderden ‘vrienden’ die we allemaal betrekken bij ons intieme kapitaal.

Maar ook hier geldt de simplificatie. Alles wat we delen, en dat is heel veel nu de scheidslijn tussen publiek en privé vervaagt (Jensen 2011; Turkle 2011) moet worden gedeeld in de normen van het medium. Op Facebook kan de gebruiker op content reageren door op een ‘like’-button te klikken. Een ‘dislike’-button is er niet. Twitter verdraagt geen berichten langer dan 140 tekens. De normen van het medium zijn die van vluchtige, eenvoudige tekstberichtjes. Daarin is geen ruimte voor de complexiteit van gevoelens (Turkle 2011).

Dus ontstaat er een soort versplintering, tussen de fysieke wereld van face-to-face relaties en virtuele sociale netwerkkapplicaties. Die heb ik zelf heel sterk ervaren. Vorig jaar ben ik mijn moeder verloren. Ik zonderde mezelf een tijdje af in het huis van mijn vader en mijn broertje, tot op zekere hoogte, want ik had mijn Blackberry nog. Veel mensen schroomden te bellen (waar ik blij om was, want ook ik vond bellen moeilijk) dus stuurden ze me tekstberichtjes. Ik worstelde met dit virtuele leven – hoe moest de heftigheid van mijn emoties daar vorm op krijgen? Als iemand mij pingde hoe het ging, wat moest ik daar dan op zeggen, als ik alleen mijn duimen tot mijn beschikking had om woorden te kiezen voor korte zinnestjes? En wat moest ik doen op Facebook, het medium waar alles vrolijk is en foto’s van feestende mensen druk worden ‘geliked’. Statusupdate: mamma is dood, ik voel me rot? Ik wist het niet. Ik zette een foto van mij en haar erop, maar al die vage verre vrienden konden de betekenis daarvan natuurlijk niet uit opmaken. Dus haalde ik het maar weer weg, en was mijn Facebook alleen dat deel van mij waar ruimte voor was – de virtuele Mirjam is jong en vrolijk, zonder verdriet.

Verslaafd aan virtueel contact

“Facebook biedt dagelijks bevestiging dat je bestaat en erkenning dat je er mag zijn. Maar hoe meer online, hoe meer je voor je omgeving een antisociaal persoon wordt. Terwijl je met anderen op stap bent, zit je stiekem op Facebook te koekeloeren. (...) Mensen kunnen een week zonder seks. Een week zonder televisie. Maar zonder internet? Zonder Facebook?”

Jensen 2011: 43

Als mensen in de film zitten of in het theater, moeten ze vanzelfsprekend hun telefoon uitzetten, een interruptie in die omgeving wordt als hoogst onbeleefd beschouwd. Maar uitgeschakeld wordt hij zelden, alleen het geluid gaat op stil (Ling & Yttri 2002: 153). De drang bereikbaar te zijn en te weten ‘wat er gebeurt’ is te groot om de smartphone te kunnen uitzetten.

Het is lastig te concretiseren wat wordt bedoeld met ‘weten wat er gebeurt’. In Sherry Turkle’s *Alone Together* zegt een geïnterviewd meisje: “I feel that I’m part of a larger thing, the Net, the Web. The world. It becomes a thing to me, a thing that I’m part of. And the people, too, I stop seeing them as individuals, really. They are part of this larger thing” (168). Dat grotere ding is een grote lopende conversatie. Je voelt dat je daar deel van uitmaakt; dan is het lastig je ervan af te sluiten. In een echt gesprek loop je ook niet zomaar weg. We zijn er tot aangetrokken, continu. Er is een dwangmatigheid in het volgen van Facebook en Twitter. Een hunkering naar virtueel contact. Alleen zijn wordt bijna een voorwaarde om samen te zijn, omdat je je in je eentje beter kunt focussen op je telefoon (Turkle 2011: 155).

Ons intiem kapitaal leggen we met het grootste gemak op straat, want dat is de norm van Facebook en Twitter (Jensen 2011). Onze mijmeringen, vakantiefoto’s; ze zijn van iedereen. Wat niet wegneemt dat hetgeen we van onszelf op internet zetten, nog altijd selectief is. We hebben zelf gekozen wat er erop zetten, met de gedachte in ons achterhoofd dat iedereen het kan zien. Door Sherry Turkle geïnterviewden noemen hun Facebook profiel: “the avatar of me” (189), of: “an better version of me”. Online zijn we een betere versie van onszelf, we zijn zoals we gezien willen worden. Facebook is in die zin een soort voyeurisme (Jensen 2011: 19-51). Op sociale netwerken is ieder individu een merk en Facebook en Twitter zijn de marketingstrategie.

Nu het netwerk altijd bij ons is, is het volgen van elkaar routine geworden. Op Facebook gaat dat makkelijk: je klikt door van persoon naar persoon; je kijkt hun foto’s en leest hun prikborden. Je *stalkt*, bent een spion, voelt dat je je in iemands privacy zone verkeert. Desondanks kun je er niet mee ophouden, in de bus, in de trein of in een restaurant: je bent deel van de lopende conversatie, en volgt het gesprek van anderen. De informatie is intiem,

maar wel openbaar, dus je schuldgevoel is niet helemaal terecht: iedereen wéét dat zijn Facebook- en Twitterprofiel wordt bekeken. Maar toch voelt het niet prettig zoveel over onbekende mensen te weten, en om jezelf niet in de hand te hebben met uren doelloos doorklikken naar intiem kapitaal (Turkle 251-6).

Veel mensen hebben een haat-liefde verhouding met Facebook, maar bijna niemand durft ervan af, omdat ze bang zijn om iets te missen (Jensen 2011). Zonder Facebook ben je geen deel meer van dat grotere ding, ben je niet meer op de hoogte van 'wat er gebeurt'. Sociale netwerken draaien om zien en gezien worden. Alles wat je deelt, staat in het teken van dat laatste. Je deelt dus niet zomaar alles. Hoe meer je status word 'geliket', hoe meer gevleid je je voelt.

Toen ik een weekend in Londen was, maakte ik lopend door het Modern Tate foto's van kunstwerken die ik humoristisch vond. Omdat het eerste waar ik aan dacht als ik iets bijzonders zag, was om het op Facebook te posten. Niet voor mijn echte vrienden, want die kon ik het ook mailen of vertellen. Maar voor die driehonderd andere kennissen, die ik zo kon laten zien dat ik in Londen was en dat ik humor heb en van kunst houd.

Facebook gaat om het schaven van je imago, om het tentoonstellen van jezelf. Je Facebook-profiel is een soort museum over jezelf, waarover jij de baas bent. Turkle schrijft: 'Friends become fans' (2011: 168). Op Facebook worden vrienden geobjectificeerd tot Facebook-profielen, tot marketingstrategie in het poneren van het zelf als merk. 'Fans' waarderen iemand om hoe leuk diegene is, om hoe cool zijn foto's zijn en hoe grappig zijn status is. Waarden als 'eerlijkheid' en 'trouw', die meer met vriendschap van doen hebben dan 'Vind-ik-leuk', zijn op Facebook geen materie. Wellicht zorgen sociale netwerkapplicaties niet alleen voor een versimpeling van communicatie, maar ook voor een versimpeling van vriendschappen. Hoe meer we communiceren via sociale netwerken, hoe minder we van elkaar verwachten (Turkle 2011; Jensen 2011). Voor nu nemen we genoegen met driehonderd online 'fans', voor wie we ons beste virtuele zelf willen neerzetten. Want net als in het gewone, echte leven, werkt aandacht toch ook een beetje verslavend.

Blackberry - Crackberry

Smartphones hebben publieke ruimtes geprivatiseerd. In een ruimte zoals een treinstation zijn individuen tegenwoordig gericht op hun telefoon, niet op de omgeving. Gemeenschappelijke ruimtes zijn plaatsen geworden waarin individuen zich afsluiten en zich richten op eigen, afzonderlijke netwerken.

Dat is paradoxaal, aangezien het woord 'netwerk' verbinding suggereert, en verbinding gemeenschap. De verbinding is er, permanent. Smartphones constitueren een zelf dat zich positioneert in een connectie die altijd aan is. Het zelf als onderdeel van een netwerk. Maar dat zelf is door die versnippering in dat netwerk, de volledige aandacht voor de buitenwereld verloren (Gergen 2002). Het zelf kan zich afsluiten voor de fysieke omgeving, of de fysieke en virtuele wereld gelijktijdig ervaren. 'Gemeenschap' is daarom tweeledig op te vatten: het 'genetwerkte' zelf is aan de ene kant altijd onderdeel van die gemeenschap, en staat altijd in verbinding met de ander, het is zelfs afhankelijk geworden van die connectie om zich emotioneel en fysiek veilig te voelen (Turkle 2011: 247). Aan de andere kant is die virtuele gemeenschap gesimplificeerd.

Die simplificatie werkt door op twee gebieden. Ten eerste worden de leden van de gemeenschap geobjectificeerd door de normen en eigenschappen van het medium. Hoewel de terminologie anders suggereert, zijn 'vrienden' op Facebook geen echte vriendschappen. Ten tweede is de inhoud gesimplificeerd, omdat op de netwerken geen ruimte is voor de complexiteit van gevoelens. Telefoongesprekken worden uit de weg gegaan, en maken plaats voor oppervlakkiger contact via sociale netwerkaplicaties waarbij het risico op ongemakkelijke situaties wordt verkleind. In dat licht, zijn 'sociale' netwerken niet echt sociaal. Terwijl de kwantiteit van onze contacten toeneemt, neemt de kwaliteit af (Gergen 2001: 233). Het zelf is als schakel in een netwerk een deel van zijn individualistische status kwijt, maar is tegelijkertijd ook meer op zichzelf aangewezen.

Smartphones zijn een lichamelijke extensie, waarmee de relatie ambivalent is. Ze geven ons meer vrijheid, omdat we kunnen communiceren ongeacht tijd en plaats. De keerzijde is dat we niet meer zonder kunnen en een gevoel van paniek ervaren als de telefoon er niet is. Ze geven ons ook meer tijd, omdat 'texten' multitasken toestaat. We zijn echter de hele dag door aan het texten, wat ons van ons echte werk afhoudt, en ten koste gaat van face-to-face contact.

Dat paradoxale karakter, van enerzijds-anderzijds, is op veel manieren zichtbaar: we zetten *intiem* kapitaal op het *wereldwijde* web; we willen *bereikbaar* zijn, maar verlangen naar *afzondering*; smartphones vragen onmiddellijkheid en *presence*, maar permanente verbinding bewerkstelligt een dominante *absence* (Gergen 2002). In de titel van het boek van Sherry

Turkle (2011), *Alone Together: Why We Expect More From Technology and Less From Each Other*, zijn dan ook twee schijnbare tegenstellingen verwerkt.

Het massaal blootleggen van intiem kapitaal, gaat overmijdelijk ten koste van privacy. Indien dat verdwijnt, verandert de definitie van intimiteit, omdat de ontwikkeling van intimiteit privacy vereist (Turkle 2011: 172). Wellicht dat de lagere waardering van privacy samenhangt met angst. Volgens Turkle (2011) hangt de angst van het Westen na 9/11 nauw samen met de wens altijd bereikbaar te willen zijn. Onderzoek naar angst en privacy zou een vruchtbare en interessante bijdrage kunnen leveren aan het in kaart brengen van de mobiele cultuur.

Het bewijs van de ambivalente relatie met onze telefoons diende zich tijdens dit onderzoek steeds vanzelf aan. Terwijl ik schreef over versplintering, was ik om de paar minuten afgeleid door Facebook en Twitter. Terwijl ik theoriseerde over de toename van communicatie en de afname van echt contact, pingde ik met drie verschillende –vagevrienden over wat ik had gegeten en waar ik die avond naar toe zou gaan. Ik schreef over simplificatie, maar maakte ruzie met mijn vriend over de ping. Ik ‘stalke’ vreemde Facebookpagina’s. Enzovoort enzovoort.

Als onderdeel in een netwerk, in continue verbinding, verandert het zelf en daarmee ook de relatie tot de ander. We kunnen een andere keuze maken, als we ons van die mogelijkheid bewust worden. Eenvoudig is dat niet: smartphones geven licht, maken geluid en vragen continu aandacht. Blackberry’s heten in de volksmond niet voor niets Crackberry’s. Maar met een beetje wilskracht, kunnen we onze telefoons nu nog uitzetten.

Bijlage: sociale netwerkanppliaties

Hieronder volgt een meer volledige beschrijving van de sociale netwerkanppliaties Blackberry Messenger, WhatsApp, Facebook en Twitter.

Blackberry Messenger

BBM zit standaard op de Blackberry telefoon, en is uitgevoerd door *Research in Motion*, het bedrijf dat Blackberry produceert en exploiteert. Het is een chatservice waarmee Blackberry gebruikers met een internetverbinding, onderling 'gratis' kunnen chatten. Alleen voor het internetgebruik moet worden betaald; in het geval van een onbepert data-abonnement komen er dus geen extra kosten bovenop.

Afbeelding 1. Een QR-code

Gebruikers kunnen andere gebruikers toevoegen aan hun contactenlijst door middel van hun e-mailadres, PIN-code, of QR-code.

- Pincode: Dit is een code, bestaande uit een combinatie uit acht tekens van letters en cijfers. De PIN-code is verbonden aan de specifieke telefoon en alleen de eigenaar van de telefoon weet zijn PIN-code, plus degenen uit zijn contactpersonenlijst. De PIN-code van personen uit de lijst is op te vragen door op de desbetreffende persoon te klikken, en dan op 'view profile'. De foto, naam en status van diegene wordt dan zichtbaar alsook de PIN- en de QR-code.
- QR-code: De zogeheten QR-code is een tweedimensionale streepjescode, die kan worden gescand met een smartphone. De QR-code is informatie omgezet in een streepjescode, en kan bijvoorbeeld ook naar websites of posters verwijzen. In de Blackberry staat de QR-code voor de specifieke telefoon. Bij het scannen van de QR-code wordt de code omgezet in informatie over de andere telefoon, waardoor het contact kan worden toegevoegd aan de lijst. Als je een QR-code scant, moet de andere persoon hem hebben geopend op zijn telefoon. Om iemand via een QR-code toe te voegen, moeten de telefoons dicht bij elkaar worden gehouden.
- E-mailadres: Blackberry telefoons zijn gekoppeld aan het e-mailadres van de gebruiker, als deze dat heeft ingesteld. Vandaar dat ook via het e-mailadres achterhaald kan worden om welke specifieke telefoon het gaat, waardoor het contact kan worden toegevoegd.

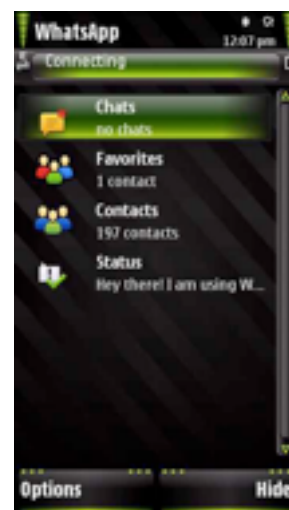
Belangrijk om te benadrukken is, dat de contactpersonenlijst alleen bestaat uit mensen die de gebruiker zelf heeft toegevoegd of bevestigd. De PIN-code, QR-code en het e-mailadres

zijn verbonden aan de specifieke telefoon. Als iemand dus een nieuwe Blackberry heeft, zal hij de contactpersonen opnieuw moeten toevoegen, omdat de eigen codes ook zijn veranderd. Koop je een Blackberry tweedehands, staan de contactpersonen van de vorige eigenaar mogelijk nog in de lijst.

Chatgesprekken kunnen zowel één op één plaatsvinden als in groepen. De gebruiker kan zijn naam zelf invoeren in zijn profiel, daar kan hij ook een schermafbeelding kiezen en een statusbericht plaatsen. Dit profiel is voor iedereen uit de contactpersonenlijst toegankelijk. Er zijn ook emoticons in het programma geïntegreerd. In het chatgesprek kunnen foto's, video's en voiceclips naar elkaar worden verzonden.

WhatsApp Messenger

WhatsApp is ook een chatservice, gebaseerd op hetzelfde principe als BBM, maar met een paar verschillen. WhatsApp is cross-platform en voor smartphones te downloaden via de website of via de App-store. De eerste drie maanden is WhatsApp gratis, daarna moet er een kleine vergoeding worden betaald van rond de één euro. Daarna krijgt de gebruiker gratis alle nieuwe updates voor zijn type smartphone. WhatsApp is, in tegenstelling tot Blackberry Messenger, verbonden met het telefoonnummer en niet met een aparte code van het toestel.

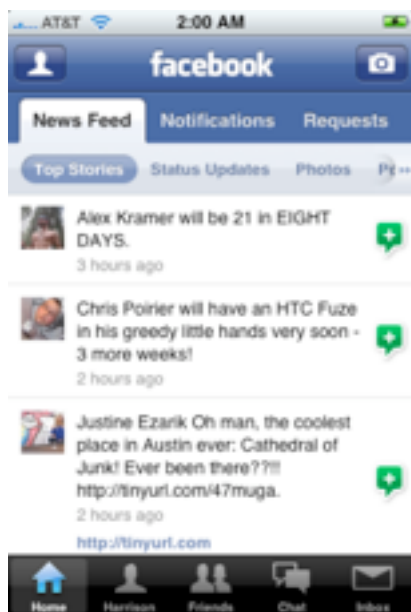

Afbeelding 2. WhatsApp voor Nokia

Het is verbonden met de telefoon in die zin, dat de applicatie moet worden gedownload op de telefoon. Maar omdat WhatsApp werkt met telefoonnummers, hoeven contactpersonen niet handmatig worden toegevoegd. Ieder telefoonnummer wat in de contactpersonenlijst staat van de telefoon, staat ook in de WhatsApp lijst. Ook bij WhatsApp is te zien of de ander in de chatconversatie het bericht gelezen heeft – de manier waarop verschilt per platform. Daarnaast is het mogelijk te zien of de gebruiker online is of wanneer hij voor het laatst online is geweest. WhatsApp heeft niet de mogelijkheid zoals BBM tot het maken van een persoonlijk profiel. Er kan wel een status worden getypt, maar niet handmatig een foto worden toegevoegd en er kan geen emoticon in de naam van de gebruiker staan.

Indien de gebruiker ook de Facebook applicatie op zijn telefoon heeft, kan hij ervoor kiezen de telefoon en Facebook met elkaar te compileren. Informatie over 'Facebook-vrienden' die ook in de contactpersonenlijst staan, wordt dan samengevoegd: als er iemand belt komt zijn Facebook-afbeelding in zicht, en onder de naam van de persoon komt de werkgever te staan. Ook verjaardagen worden op die manier aan de gebruiker getoond. Omdat WhatsApp met contactpersonen werkt, wordt die informatie ook naar de

chatservice overgezet. In chatgesprekken is dan de profielfoto van Facebook van de desbetreffende persoon te zien.

Afbeelding 3. Facebook voor Iphone

Facebook Applicatie

De Facebook-app is per toestel verschillend. Voor de iPhone zijn er meer opties dan bijvoorbeeld voor de Blackberry, maar de hoofdfuncties zijn hetzelfde. Via pictogrammen navigeert de gebruiker naar Messages, Friends, etc. Statusupdates van vrienden zijn met één druk op de knop te volgen en ook de eigen status kan meteen worden bijgewerkt. Als de gebruiker de zogenaamde 'Facebook-wall' aanklikt en het overzicht te zien krijgt van de activiteiten op Facebook van vrienden, staan er daaronder twee opties: Reageren en Vind ik leuk. Hoewel de Facebook-app ervoor zorgt dat de gebruiker met één druk op de knop op Facebook kan

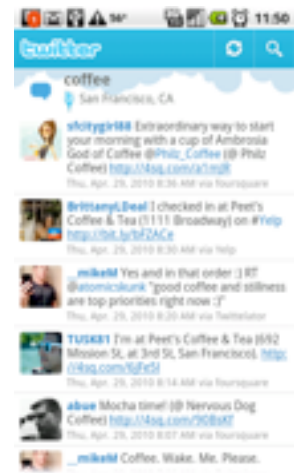
komen, is er nog een snellere manier toegevoegd. Als

iemand de Facebook-applicatie heeft gedownload, hoeft hij de applicatie niet eens te openen om sommige acties te kunnen verrichten. Via de optie verzenden, kan er in een tweede menu gekozen worden uit e-mail, sms-bericht, Blackberry-Messenger bericht, Tweet of Facebook-bericht. De applicatie wordt dan geladen en de gebruiker komt direct in het Facebook-berichten menu. Ook als de gebruiker een foto maakt, kan hij uit verschillende opties kiezen om deze te verzenden, waaronder Facebook. De gebruiker kan dan meteen een titel toevoegen en vrienden 'taggen', wat wil zeggen dat hij hun aanwijst op de foto waardoor deze ook op hun profiel komt te staan. Deze mogelijkheden zitten dus niet in de hardware van de telefoon zelf, want ze zijn er alleen als de gebruiker de Facebook-app heeft. Het is software van de Facebook-applicatie die Facebook ook buiten het openen van de app 'zichtbaar' maakt. Als er iets 'gebeurt' op Facebook voor de gebruiker, hij krijgt bijvoorbeeld een bericht, er wordt gereageerd op een foto of op een status, of een vriendschapsuitnodiging, krijgt hij daar een melding van zonder dat de applicatie hoeft te worden geopend. In het geval van Blackberry staat het bijvoorbeeld in het scherm en gaat het lichtje van de telefoon rood knipperen.

Twitter Applicatie

Voor Twitter zijn er verschillende platformen mogelijk, die allemaal net iets in hun functionaliteiten verschillen. Sommige zijn gratis, zoals *Twitter* en *Ubersocial*. Bij alle applicaties is er direct toegang tot alle tweets uit de volglijst: degene die de betreffende

gebruiker 'volgt'. De gebruiker kan zelf ook een tweet sturen. Die functie is bij de klassieke Twitter-app wat meer benadrukt, doordat bovenaan het scherm wordt gevraagd: wat gebeurt er? Ook bij Twitter kan er al een tweet worden verzonden zonder dat de applicatie zelf hoeft te worden geopend, omdat er bij de optie verzenden ook kan worden gekozen voor een twitterbericht. Ook als er iets 'gebeurt' op Twitter, dus als de gebruiker een berichtje krijgt van iemand of zijn tweet wordt geretweet, krijgt de gebruiker daar een melding van op zijn telefoon zonder dat de applicatie hoeft te worden geopend.

Afbeelding 4. Twitter voor Android

Bibliografie

- Gergen, Kenneth J. 2002. The Challenge of Absent Presence. In *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, ed. James E. Katz en Mark Aakhus, 227-241. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gournay, de, Chantal. 2002. Pretense of Intimacy in France. In *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, ed. James E. Katz and Mark Aakhus, 193 -205. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jensen, Stine. 2011. *Echte Vrienden: Intimiteit in tijden van Facebook, GeenStijl en Wikileaks*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Kasesmiemi, Eija-Liissa, and Rautiainen, Pirjo. 2002. Mobile Culture of Children and Teenagers in Finland. In *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, ed. James E. Katz and Mark Aakhus, 170 - 192. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, Paul .2004. *Cellphone: The Story of The World's Most Mobile Medium and How It Has Transformed Everything!* New York: Palgrave Macmillan.
- Ling, Richard, and Yttri, Birgitte. 2002. Hyper-coordination via Mobile Phones in Norway. In *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, ed. James E. Katz and Mark Aakhus, 139-169. Cambridge: Cambridge University Press.
- Manovich, Lev. 2001. *The Interface: The Language of New Media*. Cambridge: The MIT Press. 62-115.
- McLuhan, Marshall. 1964. *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: McGraw Hill.
- Nafus, Dawn, and Tracey, Karina. 2002. Mobile Phone Consumption and Concepts of Personhood. In *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, ed. James E. Katz and Mark Aakhus, 206-222. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schäfer, Mirko. 2011. *Bastard Culture: How User Participation Transforms Cultural Production*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Plant, Sadie. 2006. *On the Mobile: The Effects of the Mobile Telephones on Social and Individual Life*. Motorola.
- Shaviro, Steven. 2003. *Connected: Or What It Means To Live In The Network Society*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Turkle, Sherry. 2011. *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other*. New York: Basic Books.
- Vries de, Imar. 2008. *Tantalisingly Close: An Archaeology of Communication Desires in Discourses of Mobile Wireless Media*. Utrecht: All Print.